

'יש שמיים מעליי – יש בתוכי שמיים' על תקווה ואופטימיות בימי ייאוש ואפלה

מערך ליום הזיכרון לשואה ולגבורה

ביחידה שלפניכם נעקוב אחר דבריהם של כמה יהודים ויהודיות שחיו בשנות השואה האיומות. חלקם שרדו את התופת, וחלקם נספו. המשותף לכולם – הוא הניסיון שלהם להיאחז בשביב של אור בתוך ימי האפלה, כל אחד ואחת – במה שמלא את ליבם. ומתוך כך ננסה להתבונן ולחשוב – מה ממלא את ליבנו.

יש בתוכי שמיים

בשנת 1940 כבשו הגרמנים את הולנד. מרגע שכבשו אותה החלו הנאצים לפעול כנגד היהודים בדומה למה שעשו בארצות אחרות: פולין, גרמניה ואחרות. תחילה בודדו אותם, הפרידו אותם מכל יתר האוכלוסייה ושללו את זכויותיהם ובהמשך החלו בתהליך ההשמדה.

אתי הילסום, הייתה אז בחורה צעירה, בת 26, שהתגוררה באמסטרדם. כמו יתר היהודים היא מוצאת עצמה מבודדת, מגורשת, ולבסוף נרצחת באושוויץ. ולכל אורך התקופה הקשה הזו היא כותבת יומן. ביומן היא מתארת לא רק את קורות דברי הימים, אלא גם את המסע הפנימי שהיא עוברת באותה תקופה. והנה, דווקא בימי המלחמה העזים מוצאת אתי הילסום את עצמה בתהליך רוחני עמוק המחפש אחר רוח האדם. באחד מהקטעים שכתבה היא מתארת את הניגוד הזה שבין החיצוני לפנימי:

"הבוקר רכבתי על האופניים ונהניתי משהשמיים הרחבים המשתרעים לפניי בשולי העיר, ונשמתי את האויר הצח שאין עליו הגבלות. ובכל מקום תלויים שלטים האוסרים על יהודים לפנות בדרכים המובילות אל חיק הטבע. אבל השמים משתרעים גם מעל לפיסת הדרך המותרת לנו.

איש אינו יכול לפגוע בנו, באמת שלא. אפשר להקשות עלינו, אפשר לגזול מאתנו רכוש, להגביל את חופש התנועה הפיסי שלנו, אבל הפגיעה האמיתית בכוחנו באה מעצמנו, מעצם המנטליות שלנו. מתוך זה שאנחנו מרגישים רדופים, מושפלים ומדוכאים. בגלל השנאה שלנו. הפה הגדול שלנו, שמאחוריו מסתתר הפחד. מותר לנו בהחלט להיות לפעמים עצובים ומדוכאים על כל מה שנעשה לנו; זה אנושי ומובן. אבל עם זאת: החבלה הגדולה ביותר נגרמת לנו בידי עצמנו.

החיים יפים בעיניי ואני מרגישה את עצמי חופשייה. השמים שבתוכי גדולים ורחבי ידיים כמו השמיים שמעליי.

(שולמית במברגר (תרגום), השמיים שבתוכי- יומנה של אתי הילסום 1941-1943, כתר הוצאה לאור, ירושלים (2002), עמ' 83)

- סמנו בקטע שלפניכם משפט אחד שאהבתם במיוחד או משפט אחד שקשה לכם מאוד לקבל אותו.
- האם באמת אפשר להרגיש כך בתקופה כל כך קשה? האם אלו מילים שמבטאות את מה היא מרגישה, או שאלו מילים שאמורות להוביל אותה להרגיש כך?
- למה מתכוונת אתי הילסום כשהיא אומרת: השמיים שבתוכי גדולים ורחבי ידיים – כמו השמיים שמעליו?"
- בתוך ימי אפלה וייאוש – מהו שביב האור שמוצאת אתי הילסום?

זכיתי לראות הגנה יהודית

מרדכי אנילביץ' נולד בפולין וגדל בפולין. כשהנאצים כבשו את פולין הוא היה נער צעיר בן עשרים. יחד עם צעירים יהודים נוספים הוא ברח למזרח פולין בניסיון לארגן נתיב עלייה לארץ ישראל דרך הים השחור. אך הוא נתפס, ולאחר מספר ימים בכלא הושב בחזרה אל וורשה. הוא נחשף אל מצבם הנוראי של יהודי וורשה ובכלל זה של אביו שהועסק בעבודות כפייה. וניסה שוב לפעול למען יצירת נתיב מילוט ליהודים, הפעם דרך וילנה. הוא שב וחזר אל וורשה במטרה לארגן שם כוח של השומר הצעיר שיפעל למען היהודים. ככל שהלכו והתגברו הפגיעות ביהודים, והנאצים החלו לפעול בכדי להשמיד את כל יהודי הגטו, ייסדו אנילביץ' וצעירים נוספים את ארגון אי"ל-ארגון יהודי לוחם, שפעל לצד הארגון אצ"ל- ארגון צבאי יהודי, במטרה למרוד בנאצים.

לאחר כחצי שנה מיום ייסוד אי"ל, בערב חג הפסח, פתחו אנילביץ' וחבריו ב"מרד גטו ורשה". בימים הראשונים המרד עבד על פי התכנית. הצעירים היהודים הצליחו להכות בחיילים הנאצים תוך שהם משתמשים במסתורים שבבתים ובבונקרים. אך כעבור ימים אחדים, החלו הנאצים להצית ולהזרים גז אל הבונקרים והבתים שבהם הסתתרו, וכך הצליחו לדכא את המרד, כשגם אנילביץ' נהרג בפיצוץ הבונקר המרכזי ברחוב מילא, מספר 18 שבגטו ורשה, כשלושה שבועות לאחר שהחל המרד. בראשית ימי המרד, כשהוא יודע שהסיכויים לניצחון קלושים, כתב אנילביץ' מכתב לידידו וסגנו, יצחק צוקרמן, בה הביע את קורת רוחו מעצם הנכונות של הצעירים היהודים להיקהל ולעמוד על נפשם, וכך כתב:

"...לא אוכל לתאר לפניך את התנאים בהם חיים היהודים. רק יחידי סגולה יחזיקו מעמד. כל השאר ייספו, במוקדם או במאוחר. הגורל נחרץ. בכל הבונקרים בהם מסתתרים חברינו אי אפשר להדליק נר בלילה מפאת חוסר אויר [...]"

איני יודע מה אוסיף ואכתוב לך. מתאר אני לעצמי, ששאלה רודפת שאלה, אולם הפעם הסתפק נא בכך. היה שלום, יקירי. אולי עוד נתראה. העיקר: חלום חיי קם והיה. זכיתי לראות הגנה יהודית בכל גדולתה ותפארתה".

- סמנו בקטע שלפניכם משפט אחד שאהבתם במיוחד או משפט אחד שקשה לכם מאוד לקבל אותו.
- אנילביץ' וחבריו ידעו שלא יוכלו לגבור על הנאצים. מדוע בכל זאת יצאו למרד?
- בתוך ימי אפלה וייאוש – מה מילא את ליבו של אנילביץ' אור וגאווה?

דיברנו, וכך התעודדנו

במהלך השואה נלקחו יהודים ויהודיות צעירים למחנות ריכוז לעבודות כפייה. באחד מן המחנות האלו התארגנה קבוצה של עשר נשים. הצעירה שבהן – בת שש עשרה, והמבוגרת בת עשרים ושש. מרביתן היו תלמידות או מורות בסמינר "בית יעקב" מהמגזר החרדי. אך הן אמצו אל חיקן גם נשים אחרות, לאו דווקא דתיות. קבוצת הנשים הצעירות האלו ביקשו להעניק זו לזו סיוע חומרי ונפשי גם במצבים הקשים ביותר, ועשו כל שביכולתן בכדי להישאר כדבוקה אחת. על האווירה המיוחדת ועל הכוח שהן מצאו – זו בחיקה של זו, מתואר בין היתר בדברים שסיפרה לימים רחל שנצר:

לעיתים היינו מטיילות באושוויץ אחרי העבודה. היה זה לא הרחק מן המקום שבו שרפו את הגוויות, והעשן היה מחניק. אבל רבקה הייתה יוצאת עם אחת או שתיים מאתנו ומדברת על העבר, על מה שהיה מלפני המלחמה. למה דיברה אתנו על העבר, ולא על ההווה ולא על העתיד? הרי היינו בלית ברירה בתוך ההווה, ועתיד לא ראינו. אז דיברנו על העבר. אבל דיברנו, וכך התעודדנו."

(מתוך "רוחקה ושתי הריבקות, "מנהיגות קבוצת ה"עשירייה")

- מדוע דברו חברות הקבוצה על העבר, ולא על ההווה והעתיד?
- בתוך ימי אפלה וייאוש – מהיכן שאבו חברות הקבוצה את הכוחות להתעודד?

האדם מחפש לעזור

ויקטור פרנקל היה יהודי-אוסטרי, רופא פסיכיאטר ונירולוג במקצועו. בתקופת השואה יכול היה פאנקל לעזוב את וינה ולהגר לארצות הברית. אך הוא בחר להישאר עם הוריו ולנסות לגונן עליהם ככל יכולתו

מתוקף היותו רופא בכיר. לצערנו, פרנקל לא הצליח בכך. משפחתו, למעט אחותו, הושמדה בשואה. והוא עצמו העביר את מרבית תקופתה במחנות ריכוז והשמדה. שם עבד כאסיר מן השורה, בעבודות כפייה כמו הנחת פסים לרכבות, ובתקופות מסוימות גם שימש כפסיכותרפיסט במטרה לסייע למגיעים החדשים להתגבר על ההלם הראשוני שחוו בהגיעם אל מחנות הריכוז. בתוך כך הוא עצמו פעל למניעת מקרי התאבדות אסירים. ולאור החוויות הקשות שחווה, שיכלל ופיתח את התפיסה הפסיכולוגית שהייתה נר לרגליו עוד קודם לימי השואה לפיה האדם זקוק לייעד מרכזי בחייו. ואדם שדבק בייעד שכזה – יוכל להתגבר על מצבים קשים וטראומות שיפקדו אותו לאורך ימיו. את עיקרי דבריו בנושא סיכם בספרו המפורסם "האדם מחפש משמעות".

"נסיון חיי המחנה מורה לנו, כי יש בידי האדם חופש בחירת פעולה. מצויות דוגמאות רבות, מהן דוגמאות שיש בהן מיסוד הגבורה, המוכיחות לנו, כי אפשר היה לגבור על האפתיה, לדכא את הרגיזות. אדם מסוגל לשמור על שארית של חירות רוחנית, של עצמאות המחשבה, אף בתנאים נוראים אלה של ערה נפשית וגופנית.

אנחנו שהיינו במחנות ריכוז, זוכרים את האנשים אשר היו עוברים בצריף לצריף כדי לעודד רוחם של אחרים, כדי לפרוס להם מפרוסת לחם האחרונה. אולי הם היו מעטים אך די בהם להוכיח, כי אפשר ליטול מן האדם את הכל חוץ מדבר אחד: את האחרונה שבחירויות אנוש - לבחור את עמדתו במערכת נסיבות מסוימות, לבור את דרכו."

(מתוך ספרו של ויקטור פרנקל, "האדם מחפש משמעות")

- ויקטור פרנקל נותן דוגמה לאותם אנשים שעברו מצריף לצריף במחנות הריכוז כדי לעודד את רוחם של אחרים, וכדי לתת להם מפרוסת לחם האחרונה. מה מניע אנשים לעשות מעשים שכאלו בתוך ימים אפלים וקשים כל כך? בעיניכם, מה הטעם במעשים שכאלו במצב כל כך נוראי?
- על פי ויקטור פרנקל – מה הבחירה של אותם אנשים מלמדת אותנו?
- לאור דבריו של ויקטור פרנקל – מהיכן ניתן לשאוב את הכוחות ואת העידוד בימי חושך ואפלה?

אסיף

לאורך היחידה נחשנו לסיפורים שונים של יהודיות ויהודים מימי השואה. אינו כיצד הם התמודדו עם הייאוש ובמה הם מצאו את נקודות האור בהן יוכלו להיאחז ובהן יוכלו למלא את רוחם. האם יש גישה מבין הגישות שראינו שאתם מרגישים ומרגישות שקרובה אל ליבכם? האם יש גישה שאתם מאמינים שיכולה להוות משען לרוח ונקודת אור בעבורכם?